

B E L L E T E N

Cilt: XXXV

NİSAN 1971

Sayı: 138

İZMİR ARKEOLOJİ MÜZESİNDEKİ ARKAİK
KUROŞ HEYKELİ

Doç. Dr. CEVDET BAYBURTLUOĞLU

1936 yılında Milet'te bulunarak İzmir Arkeoloji Müzesine getirilen ve o tarihten beri envanter defterinde "Hellenistik heykel parçası" kaydı ile muhafaza edilen eser, Basmahane'deki müze deposunda çalışmalarımız sırasında dikkatimizi çekti. Eski ve yeni Milet neşriyatı içinde rastlamadığımız bu parçanın ilk nazarda arkaik eserlere benzemeyişi onun uzun zaman depo köşesinde saklı kalmasına sebep olmuştur. Ufak bir temizlik ameliyesinden sonra bütün arkaik hususiyetlerinin ve kitabesinin ortaya çıkması üzerine neşretmek için teşebbüse geçmiş, İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Hakkı Gültekin'in müsaadeleri ile de eserin ilim âlemine tanıtılması imkânı hasıl olmuştur. Herzaman lütufkâr olan ve bu imkânı bahşeden Sayın Hakkı Gültekin'e sonsuz teşekkürlerimi belirtmek isterim.

Yukarda da zikredildiği gibi eser, envanter kayıtlarına göre, Milet'te bulunmuştur. Ancak bulunduğu mevki, tarz ve zaman hakkında kat'î bir fikre sahip bulunmamaktayız. Eserin müzeye intikali 1936 yılında olduğuna göre herhalde hafriyat buluntusu değildir. Zira bu takdirde, Doğu-Yunan heykeltraşlığı için mühim sayılabilecek bir eser olan bu kuros'tan hafriyat raporlarında kısa da olsa bir malûmat bulmak imkânı olurdu. Kanaatımıza göre kuros parçası Milet çevresinden gelen tesadüfî buluntular meyanında bir eser olmalıdır.

Yüksekliği 32 cm. olan heykel parçası ince grenli pırlıtlı zerrecikli beyaz mermerden yapılmıştır. Sathının bazı kısımlarında sarımsı patina izleri kolayca görülebilmektedir. Toplam yüksekliği bir metre civarında olması lâzım gelen heykel karın kısmının altundan, kasıklar hizasında gövdeden kopmuş, bacaklara dirsek-bilek arasından yapışık olan kollar da kaybolmuştur (Res. 1-4). Keza sağ bacak diz kapağının hemen altundan, sol bacakta ise diz kapağı da dahil olmak üzere aşağısı kırılmış ve ele geçmemiştir. Tenasül uzvu da bu kırılma sırasında büyük ölçüde tahribe uğramış ancak *testis*'i vazih olarak seçilebilecek şekilde muhafaza edilmiştir. Karın nahiyesinin sağ tarafı tamamen zedelenmiştir (Res. 1). Heykel parçasının arka tarafının daha iyi korunmuş olması öne doğru devrildiğini, bu arada gövdenin üst kısmı ile kol ve bacakların koptuğunu, ele geçen kısmın ise sadmeye maruz kalmayacak şekilde yumuşak toprak üzerinde günümüze kadar kalmış olabileceğini düşünmemizi mümkün kılmaktadır (Res. 2).

Eser ilk nazarda geç devir eserlerine benzemekte ise de dikkatle tetkik edildiğinde anatomi bakımından bâriz hatalar ve arkaik devre has özellikler taşıdığı göze çarpar. Kasıkların işlenişinde leğen kemiğinin meydana getirdiği çıkıntı belirtilmemiş, bu kısım ufak ve gürbüz çocuklardaki gibi yumuşak bir şekilde ve düz olarak bacağına birleştirilmiştir. Bacaklar kalçaya birleşme kısmında normalin aksine daralmaktadır. Bu, yumruk halinde yana sarkık olan ve bacaklara yapışan kolların, normalinde trapeze benzeyen vücut konturlarının dikdörtgen şeklinde mütalâa edilmesi ve kolların da bu sınırdan dışa çıkmaması zaruretinin bir neticesidir. Bunun için kalçalar ve bacakların üst kısmı bilhassa bâriz şekilde daraltılmıştır. Testis'in yapılışı normal olmakla beraber penis'inde anormallik sezilmektedir. Yana yapışık olan kollar da normale nazaran bir hayli uzun görünmektedirler. Yumruk yapılmış elin en uzun kollu insanlarda bile kalçalardan bu kadar aşağıda oluşu rastlanmayacak bir durumdur. Sol ayak diğer arkaik kuroslarda alışıl gelmiş olduğu gibi ileri atılmış olup bütün tabanı ile yere basmaktadır. Sağ ayağın yere kuvvetli basmasından ötürü diz kapağı ve buradaki adelerin işleniş de yine arkaik devre has bir şekilde çözümlenmiş, adeler diz kapağının etrafında aynı genişlikte bir şişkinlik halinde gösterilmiştir (Res. 1).

Heykel parçasının arkadan görünüşünde de devrin özelliklerini bulmak mümkündür. Ayağının birinin öne atılması neticesi kalçada meydana gelmesi icap eden bir tarafın daha yüksek, diğer tarafın daha düşük olması durumu belirtilmemiş, kalçalar harekete rağmen aynı hizada yapılmışlardır. Ayrıca bunun bir neticesi olarak kalça üzerinde meydana gelmesi gereken çukurluk ta gösterilmemiştir (Res. 2).

Genç bir erkeğe ait olması lâzım gelen heykel parçasına profilden bakıldığında kalçaların bazı arkaik heykellerde olduğu gibi bele nazaran dışarda olmadığı, aksine çok hafif bir şekilde belirtildiği göze çarpar (Res. 3).

Kolların hemen dirseğin biraz altından itibaren vücuda yapıştığı, ellerin ise başparmak öne gelmek üzere yumruk yapılmış halde olduğu heykel üzerinde kalan izlerden belli olmaktadır. Kolların düz bir şekilde sarkıtıldığı da yine izlerden kolayca takip edilebilir (Res. 3, 4).

Eserin göze çarpan en mühim özelliklerinden biri şüphesiz bacakların ön tarafında yer alan ithaf kitabesidir. Sağ bacakta *boustrophedon* olarak yazılmış üç satırlık kitabenin dördüncü satırı sol bacak üzerinde bulunmaktadır. Ion alfabesi ile yazılmış olan bu kitabeyi kabaca çözmüş olmakla beraber bir epigrafistin söyleyebileceklerini yapabilmemizin gücümüz dışında bir mesai olduğunu biliyoruz. Bu nedenle Sayın Prof. Dr. Kenan T. Erim'in tavassutları ile Miss L. H. Jeffery'nin verdiğimiz bilgilere dayanarak lütfettikleri ve ancak onu hiçbir şekilde bağlamayan notunu makalenin sonunda takdim etmeyi de faydalı bulduğumu belirtmek isterim. Gerek Prof. Kenan Erim'e, gerekse büyük zahmetlerle notu hazırlayan Miss L. H. Jeffery'ye burada teşekkür etmeği zevkli bir borç bilirim.

Phitys'ün oğlu Pythomandros tarafından Apollon'a adanan bu heykel Batı Anadolu'nun arkaik heykeltraşlığı için güzel sayılabilecek eserlerden biridir. Gövdesinin üst kısmı ve başı ele geçmemiş olmakla beraber stilistik yönden yakın benzerlerini bulmak mümkündür. İlk nazarda Samos'ta ele geçen ve Leukos'un Apollon'a adadığı heykele¹ büyük benzerlik göstermekte ise de kasıkların Leukos'unkinde biraz daha derin işlenmesi ve kolların ise bizim

¹ Buschor, E.: Altsamische Standbilder I Abb. 57.

eserimizde daha uzun olması –hattâ diz kapaklarına kadar yaklaşması– ile ondan uzaklaşır. Yalnız diz kapaklarının işlenişinin her iki eserde aynı şekilde olduğunu belirtmemiz gerekir. Genel görünümü ile Klaros'ta bulunan ve hâlen İzmir Arkeoloji müzesindeki kuros'a da benzemektedir. Ancak daha yakın eserler olarak Milet heykeltıraşlık okulunun örneklerinden olan Tekirdağ² ve Erdek³ kurosuları gerek işçilik, gerekse nisbetler bakımından heykelimize büyük benzerlikler göstermektedir. Keza gövdesinin alt kısmı ele geçmemiş olmasına rağmen Milâs'taki eser de⁴ zaman ve üslûp bakımından yakın sayılabilecek eserler arasındadır. Nihayet Didyma'da bulunan ve hâlen Berlin'de muhafaza edilen bir kuros⁵ belki de aynı sanat-kârın elinden çıkmış kadar benzerlik gösterir. Zaman bakımından da heykel parçamızın yukarda sıralanan eserlerden pek uzak olmadığı rahatlıkla görülebilmektedir ve herhalde M.Ö. VI. asrın üçüncü çeyreği içinden, daha kat'i bir tarih vermek gerekirse M.Ö. 540-530 yılları arasından olması gerekir.

Arkaik kuros üzerindeki kitabe: (Res. V).

Πυθόμεανδρος μ'	←	}	sağ bacakta
ἀνεθηχε τω' πό	→		
λλωνι τῶι Θερμιθ[ῆι]	←	}	sol bacakta
ὁ φίττος δεκάτην	←		

Phytis'in oğlu *Pythomandros* beni, ondalık (fidye, öşür) olarak, *Apollon Terminus*'a adadı.

Heykelin bacakları üzerine kitabe kazılması, Arkaik İonia'da alışlagelmiş bir usul olarak takip edilir; çoğu kez bir bacak metin için kâfi gelmektedir, fakat burada olduğu gibi ikincisi üzerine atlaması da anormal değildir. İlk üç satır *boustrophedon* olarak döner ve ilk sıra eğiktir, dördüncü satır yalnız olarak sol bacak üzerinde olup o da aynı şekilde eğiktir. Tertibi, değişik uzunluklardaki satırları ve horizontal uzanışı ile estetik yönden acemilik gösterir, aynı acemilik

² Bayburtluoğlu, C.: Tekirdağ Kuros'u. Belleten XXXIV S. 135 Lev. I-IV

³ Akurgal, E.: Neue archaische Bildwerke aus Kyzikos. Antike Kunst Heft 2, 8. Taf. 26, 27, 28/1.; Laubscher, H.P.: Zwei neue Kouroi aus Kleinasien. Ist. Mitt. 13-14 1963-1964 Taf. 32, 33, 34 a.

⁴ Laubscher, H.P.: a.e. Taf. 40, 41.

⁵ Blümel, C.: Die archaisch griechischen Skulpturen. Berlin 1964., S. 58 Abb. 169-176.

harflerin çiziminde de görülür. İon alfabesi kullanılmıştır ve bazı harflerin değişiklik gösterdiği bir tarihtendir; *theta* erken .. (1.1) ve geç .. (1.3) formların her ikisi şeklinde, keza *rho* için erken D (1.3) ve geç P (1.1) formlarının her ikisi bir arada görülür; *Pi*'nin (1.1) ikinci dik çizgisinin birinci kadar uzun oluşu ve *Nü*'nün (1.2) – fakat bu belki dikkatsizlikten yapılmış olabilir – acemice bükülüğü gibi bazı özellikleri de hesaba katıldığında metnin M.Ö. VI. asrın üçüncü çeyreğinden olduğunu haklı olarak tahmin edebiliriz¹.

Adayanın ismi olan *Pythomandros*, Letronne'un işaret ettiği gibi², İon isimleri içinde bol miktarda bulunan Anadolu ilâh *Mandros* ve ailesinin Apollon kültüne özel bağlılığını işaret eden, *Apollo Pythios*'-dan mürekkeptir. Bu, Anakreon'un bir fragmanında ve Milet'te geç VI. asır ve erken V asırda memuriyet sınıfında müteaddit defalar görülür³. Babasının ismi için başka misal bulmak mümkün olmadı, fakat *φίτρος* isminin “baba, veya dünyaya getiren” şeklinde bir ad olarak kullanıldığını tahmin etmekteyiz.

Fidyelerin Apollon'a adanması Yunan dünyasında yaygındır; ilgili çevre de bunu ispatlamaktadır (yani Didyma da⁴). Tanrıya verilen kült titri ilk nazarda şaşırtıcıdır, fakat Cambridge Üniversitesinden Dr. John Chadwick bunun izah şeklini bulmuş ve aşağıdaki şekilde açıklamıştır: “Önce şunu söylemek isterim ki Θ.....Θ, içinde bir aspiratın lüzumundan fazla bulunduğu çeşitli dialekt şekillerini hatırlatır. Prehistorik değişmeler *φαρθένοσ*, *θέθμοσ*, *ἐνθῶθα*'da olduğu gibi birbirini takip eden hecelerdeki iki aspirata ait bütün halleri ortadan kaldırmıştır. Bk. Buck, *Greek Dialects* S. 60. Bu şekilde *θερμῖθ* = *τερμῖθ* olabilir. İkinci olarak noktalardan önce v'nün

¹ Arkaik İon kitabelerinin özellikleri için bk. L. H. Jeffery, *The Local Scripts of Archaic Greece*. Oxford 1961 325 f. ve M. Guarducci, *Epigrafia Greca I*. Roma 1967 257 f. Miss Jeffery, bu devrin İon kitabeleri içinde acele olarak ve becerciksiz şekilde yapılmış birçok harfin bilhassa Miletos ve Samos'ta bolca görüldüğünü bildirdi.

² Ch. Letronne, *Oeuvres II*, 41, cf. L. Robert, *Études Épigraphiques et Philologiques*, Paris 1938 S. 214.

³ Anakreon, fr. 60 (Bergk); Th. Wiegand (G. Kawerau ve A. Rehm), *Milet III* Berlin 1914 No. 122¹, 11, 20, 27, 39; 11, 27, 39 daki isimler Artemis kültü ile ilgili olması mümkün ailevi bir bağı düşündürülebilir.

⁴ Th. Wiegand (A. Rehm ve R. Harder), *Didyma II*, Berlin 1958 Nos. 1, 7 e.g.

çıkarılmasına bilhassa aslı Yunanca olmayan kelimelerde rastlanır. $\tau\rho\acute{\epsilon}\mu\theta\omicron\varsigma = \tau\epsilon\rho\mu\iota\nu\theta\omicron\varsigma$ variantına bk. (Nikander). Bu da beni $\theta\epsilon\rho\mu\iota\theta[\eta] = \tau\epsilon\rho\mu\iota\nu\theta\eta$ olarak düzeltmeye zorlamaktadır. $\tau\epsilon\rho\mu\iota\nu\theta\epsilon\acute{\upsilon}\varsigma$ 'un Apollon'a ait bir sıfat şeklinde kullanılmasına örnek bk. Lycophron 1207, bu çeşit sıfat için de örnek : $\Sigma\mu\iota\nu\theta\epsilon\acute{\upsilon}\varsigma$.

Zaten Miletos ile Latmos Heraklea'sı arasında M.Ö. 2. asır başlarında yapılan bir anlaşmada Apollon'a $\tau\epsilon\rho\beta\iota\nu\theta\epsilon\upsilon\varsigma (= \tau\epsilon\rho\mu\iota\nu\theta\epsilon\upsilon\varsigma)$ ⁵ olarak bir atıf bulunmaktadır; bu anlaşmanın konusu olan ve ona ait bulunan dağlık arazideki bu mukaddes toprak üzerinde iki şehir arasında ihtilâf vardı. Miletos'lular Myus'un arazisinin bir parçası olarak bunun üzerinde hak iddia ediyorlardı⁶. Bu da onun bir Myus tanrısı olduğu teorisine yol açmaktadır ve bunun neticesi olarak Miletos tiyatrosunda yeniden kullanılmış ve üzerinde *Apollo* $\theta\epsilon\rho\mu\iota\nu\theta\epsilon\acute{\upsilon}\varsigma$ kitabesi bulunan taşın Myus'a ait bölgedeki harap bir arkaik mâbedden⁷ romalı inşaatçılar tarafından oraya getirilmiş olan taşlardan biri olduğu düşünülebilir. Gerçekte heykelimizin Myus'ta adanmış olması da mümkün görülmektedir. Hattâ orada veya Miletos'ta bulunmuş ta olabilir yahut Miletos'ta tekrar kullanılmak üzere Myus'tan sökülüp getirilen taşlardan biri olması da mümkündür.

Not: Bu kısmın hazırlanmasında Oxford Üniversitesinden Miss L. H. Jeffery ve Cambridge Üniversitesinden Dr. John Chadwick'in son derece değerli yardımları oldu; verdikleri malûmatların onları hiçbir şekilde bağlamayacağını belirtmek isterim.

⁵ Benzerlik için bk. PW V A, col. 576, s.v. *Terbintheus* ve col. 577, s.v. *Terebintheus*; bu isim terebentin ağacı ile ilgilidir ve belki de bu yüzden tıbbi kullanılışında Lycophron onu *Iatros* ile bir tutmuştur.

⁶ Milet III bk. n. 3, no. 150, 11. 78 f.

⁷ Bk. PW XVI, s.v. Myus, bilhassa 1433 ve 1436/7 sütunları.